

Eduard Mira

Mediterrànies

Mites, paisatges, escenaris
i memòries d'allà on mor el dia

Premi d'Assaig
Mancomunitat
de la Ribera Alta

edicions
bromera

NOSALTRES, ELS MEDITERRANIS

1.1. Un viatge als orígens

«En el principi, era la mar.» Així comencen moltes cosmogonies antigues; molt més antigues que no aquelles amb què hordes de guerrers feréstecs, arribades dels boscos i els ermassos de terra endins, cercaren uns orígens còsmics que s'adiguessen amb llur sangonosa ètica homenívola, amb les seues divinitats celestes i solars, amb els seus herois esdevinguts senyors del llamp i de la força... Pastors armats amb elms i glavis: els rossos aqueus que irromperen a degolla en la refinada Creta, els afamegats hebreus que s'apropriaren les terres de Canaan, les tribus d'arrel indoeuropea vingudes de dellà de les Corberes; els genets de l'alba que –a Guardamar, a Elx o al Campello– convertiren en cavallerisses els temples de les velles deesses, esmicolaren amb fúria les estàtues sagrades i forçaren les sacerdotesses encarregades d'entonar himnes i de fer sacrificis perfectes a la Gran Mare que donava la pluja i la sequera i que tots el pobles de la Mediterrània havien lloat fins aleshores. Per ventura

alguna d'elles tenia els trets de la solemne escultura en pedra representant una gran senyora i soterrada durant dos mil·lennis i escaig dins d'un marge en la rodalia d'Elx o l'enigmàtic rostre de la dama de Guardamar; potser portava un collar d'or de curosa factura, joies ibèriques com les que hom va trobar a Xàbia i que cal contemplar a hores d'ara al Museo Arqueológico Nacional, a gairebé cent llegües de la mar nostra, al bell mig dels ermassos on ella sens dubte enyora la remor de les ones vora les quals un artífex sapient la va fer nàixer. Potser llustrava cada dia, prop de Villena, la preciosa vaixella de la qual tan ufana era. Potser alguna altra pujava a rejuvenir-se la pell o fins i tot a cercar les fonts de la vida als brolladors de l'Algar, adés tan límpids i cabalosos; s'eixugava el cos amb la brisa marina que bat la punta del l'Albir, tot esperant que les airines de Llevant la fecundaren; feia germinar la terra fètil; ballava a l'entorn del foc, cada estiu, o a tantes places que, arreu de la Mediterrània, celebren l'estació en què gairebé tot fructifica, en la qual, com la saviesa popular assegura, «tot lo món viu»..., encara que, a alguns, els pertoque fer aleshores el camí de la fossana, el camí cap a la terra a la qual hem d'anar tots al capdavant i de la qual tots venim. Aigua, aire, terra, foc, elements primordials dels quals naix tot i on tot retorna.

En les mitologies arcaiques, hi ha un gran principi del qual totes les coses emanen; un principi indiferenciat i caòtic, com els líquids que omplen la placenta de la mare

i que són la saba de la vida, com les aigües de la mar i dels rius. No debades, la biologia ubica també a les aigües l'origen de l'espècie humana. Els afanys que sempre ha tingut l'ésser humà d'acostar els misteris còsmics a la seua pròpia naturalesa, per tal de fer-los intel·ligibles, va conferir a l'element generatriu que rau dins d'aquell magma el gènere femení que personificava la Gran Mare primordial que trobem en els substrats mítics pregons dels pobles mediterranis.

En la mitologia hel·lènica, Gea, la substància vivificadora, és ben capaç de deslliurar una prole tremebunda sense concurs de cap déu mascle. L'element masculí proporciona, en tot cas, la llavor que fa que la fèrtil matèria còsmica germine i done fruits; actua com a consort de la gran deessa mare que recorre de cap a cap la Mediterrània neolítica i de l'edat del bronze. En nombroses manifestacions plàstiques sumèries, egípcies, cretenques, gregues arcaïques, púniques o ibèriques, el bou, amb banyes com a corns de lluna, o la serp, de clares connotacions fàl·liques, en seran representació material.

Apuleu, en referir-se, segle i mig abans de Crist, a la Gran Mare primigènia que governa els elements, ens relaciona les diverses maneres en què Ella es manifestava: l'Afrodita grega, la Cíbele de l'Àsia Menor, l'Hathor egípcia, la babilònica Ixtar; la Minerva Cecròpia dels atenesos, la Venus de Pafos xipriota, la Diana Dictínia dels cretencs, la siciliana Proserpina, la Ceres eleusínia, la Tanit fenícia, cartaginesa i eivissenca... Juno, Bel·lona,

Hècate, Ramnúsia..., la deïtat dels múltiples noms i els trets de la qual volgueren reproduir els artistes que, a l'Elx ibèric, esculpíen rostres d'inquietant bellesa...; les marededéus a les quals hom encara advoca amb els magnífics títols amb què els nostres avantpassats mediterranis honraven Isis: rosa mística, estel del matí, torre d'ivori, seu de la saviesa...

Totes elles prefereixen demorar en coves ombrívoles on raja sempre l'aigua fresca i creix un arbre sacre: un lledoner, un ginjoler, una olivera, un llorer, un teix... Totes elles retornen per inexplicables camins i mitjans, si hom gosa endur-se-les, a la caverna sacra on tenen la seua llar des d'on fan de protectores als territoris pròxims. Totes elles. són també la Mare de Déu del Carme i la Verge de Loreto a les quals invoquen els mariners de Xàbia, d'Altea, d'Andratx, de Palamós, de l'Alguer, de Positano, de Salern o de la literària Marinel·la quan ixen en processó amb les barques engalanades, fent sonar les sirenes, les botzines, els xiulets i les campanes mentre vessen flors a la mar en homenatge a aquells que hi han trobat salobre tomba i que viuen en el cor dels qui encara breguen al món nostre. Totes elles són Filla, Esposa i Mare d'un déu mort i ressuscitat perquè també, a nosaltres, ens siga llegut renàixer algun dia. I els mariners pregunten també al Crist del Mar que, als molls de Bonifacio, de Pròixida o d'Amalfi i a tants altres ports de la Mediterrània nostra, acomiada de bon matí els qui salpen cap al dia i els qui, a boqueta nit, marxen per pescar a l'encesa. Són

els mateixos mariners nostrats que, com els agricultors del Mediterrani ibèric, s'estimen més cridar a la seua santa patrona (més santa que qualsevol altra patrona) Mare de Déu, en comptes de tractar-la de verge; que la virginitat mariana és fa sovint mala de comprendre a qui prega a alguna de les advocacions de Maria perquè la mar ampla o la terra escassa porten fruit. Encara menys la intitulen «la Nostra Senyora», tractament cortés que poc diu a unes persones a les quals la magresa del terror propi i la immensitat de la mar igualen.

1.2. Arrels

Fa temps que vaig embastar l'esberrany primer dels paràgrafs anteriors i també d'alguns dels que segueixen, perquè temps fa que em preocupen els estrats profunds que jauen davall la història escrita i, sobretot, els que dormitegen sota les llambordes de València, la ciutat que em va veure nàixer, i als penya-segats, les platges i les calanques de la Marina, on va transcórrer allò que, de millor, recorde de la meua infància, algunes de les ventures i també de les desventures de la meua joventut, així com uns temps una mica més assossegats que m'arrosseguen a pleret, com a un vell navili, vers l'últim varador. Ara, quan s'anuncien ja les darreries d'una vida prenyada de periples i d'estades en latituds i longituds llunyanes, espere ser, quan me n'arribarà l'hora (que voldria que fos

mandrosa, tardana, silent i suau), una sola cosa amb les mateixes onades que trenquen en les caletes del Tangó, als peus del cap de Sant Antoni, i que serveixen de mortalla a una part de les cendres de ma mare i de mon pare, a qui tant vaig tardar a conéixer realment. Vaig escampar la resta de les despulles de ma mare vora el gran mas de la serra de Mariola on ella estiuejava de menuda, i volgué ell que la resta de les seues fos ventada a la serreta de les Escampilletes, aspres pujols que miren al poble on havia vist una primera llum que, sens dubte, fou blanca, engegadora: Monòver, les Valls del Vinalopó, terra eixuta, meridional i clara, fronterera ja amb Múrcia, interior profund i sud pregon de la llar dels valencians.

Segons m'ha explicat un setciències que sap molt d'arxius i d'antigalles, en aquells temps mítics d'almogàvers i repobladors de fortuna, s'havien instal·lat a Callosa d'en Sarrià uns avantpassats meus originaris d'alguna vall pirinenca on van deixar una terra campa que segurament fou mísera i aliena; si no ho hagués estat, no n'haurien emigrat ells cap a migjorn, fent cap al nou regne instaurat per Jaume I. No devien anar sobrats de patrimoni i de cabals, perquè, a diferència del que féu bona part dels seus parents, tornaren al camí en la segona dècada del segle XVII per a establir-se al lloc que havien deixat, tant si vols com si no ho vols, els moriscos que venien de ser expulsats de les Espanyes pel zel religiós de sant Joan de Ribera, aleshores virrei i capità general del regne de València. No els hi anà gens malament, emperò,

ja que amb el temps foren reconeguts com a ciutadans d'immemorial i, arran de l'embranchida industrial que propicià la Gran Guerra, acoblaren fins i tot una més que considerable hisenda..., que malauradament s'endugueren els vents fortunals de la història abans que jo arribés a gaudir-la. Fortuna és certament tan voluble i inconstant com el nostre oratge, tan desgavellada i cega com el nostre país.

1.3. La impossible geografia

Mar, muntanyes de l'interior que es miren en la mar i planes costaneres; difícil equilibri d'una geografia impossible. Costa mediterrània i oceànics erms de l'interior ibèric; un equilibri més difícil encara. També Europa en conjunt és un continent limitat, al sud i al nord, per mars fets de fluxos i intercanvis; uns mars les remors dels quals porten de vegades terra endins els rius que hi desemboquen i que, d'altres vegades, queden lluny, molt lluny.

De mar estant, la terra on els valencians habiten és una gran serralada: muntanyes blavoses, cimals violacis; serres color ocre, gris, verd, més terrenals a mesura que ens hi apropem. Terra fugissera i dura, terra de matolls, d'argelagues i de llenyoses herbes aromàtiques, terra de pedres infinites. Pujolars foscos, terres altes de l'interior, secans freds; penya-segats, barrancs, espadats, cingles...

Les nostres muntanyes envides han parit rambles on poc més que el sofert baladre arrela, rieres seques i tàlvegs assedegats. Els escassos rius que s'hi encauen vénen de molt lluny: de la muntanya de Conca, de Terol... Molt distinta és aquella València interior i corretjosa de la imatge que se'n sol tenir. Per a la majoria dels forasters, el país dels valencians és terra de la llum, de les flors, del bon clima constant; terra generosa, amable. Mes la muntanya hi és necessari contrapunt de les planes marítimes, dels regadius fèrtils; n'és fita, clau per a entendre-les. Muntanya i pla, dos extrems d'un diàleg antic i difícil.

I, a l'esquena del país dels valencians, l'altiplà que s'estén orb, de fi en fi, més enllà dels congosts de Contreras, del port d'Almansa, de La Manchuela... Tan sols el caixer sec d'un riu salobre, el Vinalopó, permet que persones, atzembles, carros, diligències, automòbils, camions i ferrocarrils s'internen sense gaires esforços en els ermots castellans. De fet, aquesta barranquera de gredes polsegoses és la millor via natural amb què compta la península Ibèrica per a accedir-hi; d'aquí que almohades i cristians s'esforçaren a fortificar-la i que, d'Almansa, ens vingués l'any 1707 un mal que, com recorda la sàvia dita popular, a tots els valencians aplegà més tard o més d'hora

A ningú no ha d'estranyar que, en un terror així, no hagen deixat mai d'estar punyentment vives la voluntat de mar i el desig de terra fèrtil i regada, el desig i l'esforç per fer-ne un verger, la volença de verdor lu-

xuriant i d'aigua dolça, de les ombres i el remoreig de brolladors, de fontanes, d'estanys, pous, aljubs, séquies, sènies, assuts... No és estrany que desperten simpatia aquells musulmans nostres que l'exotisme i l'orientalisme vuitcentistes van recuperar en clau de festa de moros, de fanfàrria i opulentes vestidures otomanes. La sensibilitat romàntica tardana va voler veure en eixos moros de vestuari i posat llampants els hereus d'aquells hortolans savis que cercaren, canalitzaren i feren seues les aigües escasses; que posaren les agradoses ombres i els plaers a l'abast de la mà; que cantaven als rierols lluent com alfanges, a les murtes verdes com maragdes, a les dones belles com la lluna en la seua catorzena nit, a efebs i cortesanes. Eixos moros festius i de fefaent bon viure s'han volgut veure com a descendents d'aquells moros antics que foren experts mestres d'obres, guixaires, terrissers, fusters, artesans curosos i que, àdhuc, transigien en les delícies que l'Alcorà prohibeix, com ho feia el savi poeta persa Omar Khayyam que, entre els segles XI i XII, va transmutar el vi, la bona taula i els plaers carnals en sinònims del paradís en la Terra. Menys estrany és encara que tanta veneració susciten els brolladors salutífers, les verges sanadores que habiten en grutes i balmes humides i ombrívols que la pietat popular convertí en santuaris on, vora un arbre anyenc, flueix sempre l'aigua fresca; que tanta veneració susciten els cultes de la fecunditat, el culte, en suma, a la dona rotunda i saludable que és receptacle, metàfora i origen molt cert de la vida.